

A gyermekágy időszaka a jogszokások tükrében

DEÁKY ZITA

(néprajzkutató, ny. egyetemi docens, ELTE BTK Néprajzi Intézet)

The puerperal period in the context of legal customs

The postnatal period is part of an archaic system of rites of purity and impurity. The separative, protective elements and rules of conducts became a community norm and regulatory system in the Christian culture on the basis of the Old Testament religious law (MOSES III 12: 1-8), and were incorporated into the legal folk customs and, from the end of the 19th century, into the laws protecting the workers and the factory workers.

Keywords: religious law, rules of conduct, community norms

Az alábbiakban a női életút egy szakaszán, a gyermekágyi időszakon keresztül írányítom a figyelmet arra, hogyan válik egy vallási törvény a keresztény kultúrkörben normává, szokásjoggá, majd a 18. század végétől egészségügyi szabályozások egyik tárgyává, és a 19. század végétől a nőket és a családokat védő világi törvénné.

A születés témaköre komplex módon foglalja magába mindazokat az élettani és egyúttal társadalmi folyamatokat és jelenségeket, amelyek a létet, a lét folytonosságát biztosítják, a női – férfi princípium meghatározottságát alakítják. Összességében a termékenységet, a reprodukciót, az életigenlést, az egyén és a közösség összetartozását, egymás iránti felelősségét is tartalmazzák, amelyeket minden kultúra épp saját fennmaradása, jelene és jövője érdekében szabályoz. Évezredek óta a női vér univerzális szimbólum, így a menstruációval, a szüléssel, a gyermekágyi tisztulással járó vérzés minden emberi társadalomban sajátos vélekedést és viszonyt alakított ki a nőiség ezen alapmeghatározottságával. A női vérrel kapcsolatos minden élettani jelenség kultúr- és vallásantropológiailag a rituális tisztaság és tisztátalanság archaikus rendszer keretében értelmezhető, és az adott kultúrára jellemző világszemlélet vagy világmagyarázat része.¹ Ehhez tartozik az élet és halál, a termékenység és terméketlenség, a férfi és nő, a jó és rossz dichotómiái is, amelyek az élet teljességét fogják át. Az időszakosan megjelenő, minden nő közösségi státuszát, családi és közösségi szerepeit kijelölő, jogait és kötelességeit is meghatározó vérzés olyan átmeneti periódus, amelyhez viselkedési szabályok, értékrendek, felfogások, képzetek és hiedelmek köre, óvóvédő tiltások és előírások kapcsolódnak, valamint sajátos tér- és tárgyhasználat. Mindezeket az adott társadalom határozza meg, melyben az egyén és kisebb-nagyobb közössége feladata és felelőssége, morális kötelessége ezek meg- illetve betartása.

Victor Turner liminalitás-fogalma, mely a „társadalmi dráma” egy szereplőjének ki- és beilleszkedését, határhelyzeti státuszát vagy átmeneti értékét írja körül egy

* A szöveget korábbi, a gyermekágyi időszakokkal foglalkozó munkáim alapján állítottam össze (1995; 1996; 2005; 2019, amelynek egy része megjelent Deáky–Krász 2005; és most Krász 2023-as könyvében is.

¹ Douglas 1966; Sumner 1978: 765–777; Deáky–Krász 2005: 187–200; Krász 2023: 171–179.

afrikai rituális színtér példájával,² éppúgy idetartozik, mint Arnold van Gennep átmeneti rítusokhoz kapcsolódó értelmezése, amelyben e szempontból a terhességet, a szülést és a gyermekágyat egésznek, egységnek tekinti.³ A kultúraelméleti és társadalomtörténeti értelmezések is mutatják, hogy a születéssel az újszülött és anyja minden társadalmi és kulturális (családi, közösségi, vallási) rendszerben valamifajta rituális köztesség-helyzetbe kerül, melynek érvényét a vallási, kulturális szabályok illetve a hagyományok és az adott közösség határozza meg, tartja fenn és kontrollálja.

Ha a gyermekágyi időszakra koncentrálunk, láthatjuk, hogy az újszülött megszületése, majd közties – még a társadalmi elismerés („beavatás”) előtti – helyzete, továbbá gyermekágyas anyja tisztulási időszaka (ez nevezhető „liminális szakasznak”, mivel előtte-utána egy „küszöbként” jellemezhető, átléphető periódus van) szimbolikus jelentéstérbe kerül azáltal, hogy be- illetve visszailleszkedése a családi-társadalmi közösségbe nemcsak a folyamat lényege, de feltétele is. Az időlegességnek, a „közties” állapotnak, pontosan a környezet felkészülését és a család egyensúlyát biztosító átmenetiségnek ez a rituális volta egyszerre jellemzi a kisdedit és a gyermekágyas anyát is, akiknek „mindennapi életből” kikerülése és oda visszakerülése voltaképpen a rítusok szabályozott rendje szerint alakul. A csecsemő még nincs „befogadva”, még nem lépett be a felekezeti, közösségi létbe, ez állapota így az átmenetre vonatkozó rítusok folyamatába illeszkedik, és ennyiben szakrális jelleget is kap, noha a szakrális befogadás, a templomi szertartás, a keresztelő csak a későbbiekben következik el. Az anya a terhesség, majd a szülés és végül a gyermekágy elkülönítő, megtisztuló/megtisztító/ folyamata után kerül vissza a társas lét (ismét) profán normái közé. Ezek a minőségek valamilyen formában mindenütt jelen vannak, a legtöbb társadalom él velük és megőrzi tartalmait, vagy legalább formáit, szertartásait.⁴

A közösség által elvárt speciális magatartásformák elsősorban tiltásokon keresztül épülnek be a gyermekágyasok mindennapjaiba, amelyek minden esetben preventív célokat, a gyermek és az anya testi-lelki védelmén keresztül a világ rendjét, így a szűkebb és tágabb közösség és környezet védelmét is szolgálták. A szülés után az anyák és gyermekük életének évezredekig a legveszélyesebb, gyakran életét és halálát eldöntő átmeneti időszaka a gyermekágy volt, különösen az első néhány nap és hét. Éppen ezért, sűrítve jelentek meg a vallási képzetek és előírások, magatartási szabályok, az anyát és gyermeket védő tabuk, óvó-védő hiedelmek és szokások, mindezeket át-fogó és megjelenítő közösségi normák, kontroll-mechanismusok. Két különleges státuszba került élet, az anya és gyermeke számára meghatározó, léthelyzetek küszöbeit átlépő, azoktól elválasztó rituális értelemben tisztátalan események – szülés, születés – indítják el ezt az átmeneti, egyben tisztulási időszakot, amely épp átmeneti és tisztátalan volta miatt mindenkit és mindent veszélyeztethetett. Ideje, rendje, szabályai és határai voltak a gyermekágyaknak, amit az egyén, a kis- és nagyobb csoport betartott, betartatott, kontrollált, és csak annak letelte után és ritualizált lezárásával szűnt meg

² Turner 2006: 674–710; Turner 2002: 107; van Gennep (1909); Eliade 1999.

³ lásd van Gennep (1909): 71–77; Eliade 1999: 89–122.

⁴ Csonka-Takács 1999: 270–272; 2002: 412–428; Deáky 2005: 73–96; Deáky–Krász 2005; Krász 2023: 171–179.

az elválasztás, a veszélyes átmenet, és vált folytathatóvá a normális élet, amikor a család, a közösség újra visszanyerhette egyensúlyát.⁵

A gyermekági időszak többféle képzetet és tudást egyesítő, többféle céllal szerveződött, egyéni és közösségi érdekek által formálódott élethelyzet, amely minden kultúrában meghatározott rend, hiedelmek és szokások, magatartási formák, közösségi kontroll mellett zajlott évezredekken keresztül. Valóságos és szimbolikus térbeli határok, csak erre az időszakra *előírt* viselkedési szabályok, sajátos tárgyi kultúra, női szolidaritás és egymást segítő mechanizmusok, társadalmi érintkezési formák alakították mindezt a szakralitás érvényességével. Az a gondolat/képzet, hogy a tisztátalan nő cselekedeteivel, érintéseivel sérti az isteni rendet, és káros hatással lehet környezetére, közösségére, (sőt, mintegy „teremtő” személyyé válik az utódnak életet adva!) tartotta meg érvényességét évszázadokon keresztül. A tabuk, mágikus képzetek és rítusok sora egy biológiai folyamatot illesztnek a hagyományokba és a kulturális rend részévé teszik, amely egyúttal a mikrokozmosz és a makrokozmosz azonosítása révén magában foglalja a természeti rendet is.⁶

Minden kultúra és vallási rendszer ismeri valamilyen formában ezt az *átmeneti*, az egyént a közösségtől elválasztó időszakot, mindenhol a nők feladatkörébe, kompetenciájába tartoztak ezek az események és léthelyzetek – a terhesség, a szülés és a gyermekági alatt az anya gyakorlati és spirituális segítése. Mivel mindezek alapvetően a női rituális tisztátalansággal függnek össze, férfiak nem vettek benne részt, de ismeretkészletük része volt, ezért tudták mégis *kulturálisan felügyelni* a folyamatokat.⁷ A női tudás része volt a biológiai folyamatok, valamint a rítusok, a mágikus képzetek ismerete is, azok gyakorolták és vettek részt az egymás segítő tevékenységekben, akik már maguk is szültek, azaz beavatódtak, ezzel újra és újra megerősítették a női összetartozásukat, megélhették segítő, kontrolláló, az egyén és közösség érdekeit is óvó, védő, a rítusokat használó szerepüket, létkérdésekben is döntő jelentőségüket.⁸

Minden kultúrában és vallási rendszerben megtaláljuk a tiszta és tisztátalan dichotómiát, az ehhez kapcsolódó megtisztító liminális időszakot és rítusokat is, de ez eltérő időre szól, és eltérő szabályokkal veszik körül az átmeneti elkülönítést.⁹ A zsidó-keresztény kultúrkörben az ótestamentumi hagyomány élt tovább. A zsidók számára a tisztasági és szentségtörvényeket Mózes III. könyvének 15. fejezete határozza meg, szűkebben a női tisztátalanság idején betartandó viselkedési szabályokat a 19–26. versek tartalmazzák. Mózes III. könyvében külön törvény vonatkozik a gyermekági asszonyra.

„2. Ha az asszony lebetegszik, és fiat szül, tisztátalan legyen hét napig; az ő havi betegségének ideje szerint legyen tisztátalan (...) 4. Azután harminczhárom napig maradjon otthon a vértől való tisztulás miatt; semmi szent dolgot ne illessen, a szent helyre se menjen be, míg el nem telnek az ő tisztulásának napja. 5. Ha pedig leányt szül, két hétig

⁵ Douglas 1966: 155–156; A magyarországi viszonyokról összefoglalóan: Deáky-Krász 2005: 187–200; Krász 2023: 171–179.

⁶ Kisdi 2018: 287.

⁷ Douglas 2003: 69–82; Kisdi 2015: 409.

⁸ A gyermekági házánál összejövő nők közös rítusaira európai párhuzamokat is hoz Eliade 1999: 95.

⁹ A kultúrártörténet számos aspektusából lásd Birket-Smith 1969: 269–274.

legyen tisztátalan, mint havi betegségekor, és hatvanhat napig maradjon otthon a vértől való tisztulása végett.”¹⁰

Látható, hogy a női vérzéshez, a tisztuláshoz kapcsolódó elkülönítő parancsok, a tiszta és a tisztátalan elválasztása, a természet jelenségeire és változásaira figyelő, óvó-védő rendszabályokban nyert erkölcsi értelmet, ami évezredek óta napjainkig meghatározza és szabályozza a vallásos zsidó családok életét, valamint a férfi-nő kapcsolatot. Az Újszövetségben nem találkozunk a rituális tisztátalanság fogalmával, így a menstruáció és a gyermekágyi tisztulás veszedelmes, ártó hatásával, az elkülönülés követelményével. A folytonosság része azonban, hogy az ótestamentumi, a női tisztátalanságra megfogalmazott törvények nagy része – a tisztátalanság fogalma és a hozzá kapcsolódó óvó-védő, elkülönítő szabályok – normatív jelleggel élt tovább a keresztény közösségek mindennapi hagyományaiban még a 20. században is.

Végülis a keresztény Európában – az újszülött nemétől függetlenül – hat hét volt a gyermekágy időszaka, amely során a vallási előírások mellett a közösség az óvó-védő szokásokba beépítve segítette, társadalmi státusztól függetlenül, a gyermekágyas anyát és a családját az elvárt magatartási formák betartásában.¹¹ Az anya és az újszülött védelme volt az elsődleges, ugyanakkor a mozgás- és cselekvéskorlátok, a különféle érintéstilalmak és viselkedési előírások a közösség érdekét is szolgálták. Ezek megtartásában, a normális rend és a hagyományok szerint nem maradtak egyedül az anyák. Európában általánosan, így Magyarországon is a 20. század közepéig, a szüléssel egyidőben életbe lépett a női egymást segítő mechanizmus minden társadalmi csoportban. A kölcsönösség és a szokásjog alapján a rokonasszonyok és a barátnők egymás között egyenletesen elosztották a terheket, és 7–14 napig segítséget nyújtottak, amik konkrét gyakorlati segítségben és lelki, spirituális támogatásban is megnyilvánulhattak. A segítségben egyébiránt részben benne volt a viszonyosság, a szükséghelyzet komolysága, a rokonság vagy lakóközösség kapcsolati hálója, a családi térben érvényesülő szokásjogok széles köre is. A gyermekágy alatt érvényes tabuk és viselkedési normák egy paraszt vagy iparos nő és a szűk családja számára betarthatatlanok lettek volna, ha nem lett volna külső segítség. Pontosan a szülés utáni egy-két hét közösségi szerepvállalása, ritualizált eseményei mutatnak rá az egyén és a közösség egymásrautaltságából eredő együttműködésre, a rokoni, műrokonági (pl. keresztszülőség, komaság), baráti és szomszédsági kapcsolatok védőhálójára. Kölcsönösségről volt szó, a felismert közös érdek által éltetett szolidaritásról, amelyben mindenkinek az élete során változóan, de szigorúan kijelölt szerepei, ahhoz tartozó kötelességei voltak.

A gyermekágy alatt elsősorban a nők szerepvállalása volt a hangsúlyos, mivel az anyát kellett ebben az átmeneti időszakban segíteni abban, hogy betarthassa tisztátalanságából származó elkülönítő szabályokat, valamint időlegesen megkímélni őt a megerőltető női, háziasszonyi feladatoktól (mosás, főzés, takarítás, vízről való gondoskodás, állatok ellátása stb.) A nőtársak szolidaritásának legismertebb megnyilvánulása a látogatással egybekötött ételvivés volt a legyengült asszony és családja

¹⁰ Mózes III. 12: 1–8. Károli G. ford.

¹¹ A tisztátalanságra vonatkozó tabuk kettős jellegűek: távolító, egyszersmind oltalmazó. Ld. Sumner 1978: 767; Csonka-Takács 1999: 270–272; 2002: 412–428; Deáky 2005: 73–96; lásd még Huizinga 1938: 54.

számára, amely hozzájárult az anya felerősödéséhez, lelki támogatásához és a bő tej-elválasztáshoz.

Ez a támogatás és segítség azonban, nem mindenkinek járt. A terhesség, a szülés a férjezett asszony joga és kötelessége volt, a megesett lány házasságon kívül gyermekével vétett az egyházi és világi törvények, a közösségi normák ellen. Bár a megesett lányra is vonatkoztak a gyermekágyi vallási és hagyományosabta elkülönítési szabályok és viselkedési normák, azonban nem terjedt ki rá és gyermekére a közösségi szolidaritás. Ő csak a bábára, a legszűkebb hozzátartozóira, az anyjára, nőtestvéreire számíthatott, de ha normaszegése miatt el kellett hagynia közösségét, akkor rájuk sem.

A történelem során végig a gyermekágyi időszak rendkívül sok veszélyt jelentett a legyengült asszony és az újszülött számára, ami sokszor a leggondosabb ellátás mellett is tragédiával, halállal, súlyos betegségekkel végződött. Gyakran az elkeseredett anya vagy a család okokat, bűnbakot keresett. Nem véletlen, hogy a kora újkori magyarországi boszorkányperekben a bábákkal szemben felhozott és megfogalmazott vádakban gyakran szerepelt a gyermekágyban fekvő nők és csecsemőjük elleni rontó tevékenység, vagy csak gondatlan eljárás. Mindenképpen jelzik ezek a perek, hogy jogtörténeti szempontból is vizsgálhatóak és értelmezhetőek a gyermekágyi időszakhoz kapcsoló tevékenységek, hiedelmek, vélekedések és vádak.

A vallási előírások és a közösségi hagyományok, valamint a hiedelmek ősi örökségként, az ókortól a középkoron át fennmaradtak. Az orvosok az ókortól ismerték a tisztulások időszak veszedelmeit, de ők a betegség és egészség rendszerén belül, a racionalitás mentén érveltek a gyermekágyas nők fokozott védelme érdekében. Tudták jól, hogy fájdalmas szervi elváltozást, elhúzódó betegségeket, vagy maradandó károsodásokat okozhat, ha a gyermekágyas asszony nem pihen, nem tudja kímélni magát, hanem a szülés után rögtön felkel, nehéz munkát végez, vagy férjével hál a hathetes tisztulások ideje alatt. Amikor az orvosok megszólaltak e gyakorlat ellen, akkor a vallási hagyományokból eredő szabályokat egészségügyi javallatként, orvosi tanácsként vették tovább, amivel elismerték és erősítették azok érvényességét. Például 1788-ban a Túróc-Zólyom megyei főorvos egy jelentésében felhívta a figyelmet arra, hogy a gyermekágy alatti helyes viselkedést a Biblia megszabta, és ha betartanák azt a nők, kevesebb baj történne: *„(...) minden nőnek a bibliai bölcsek törvénye kell, hogy ebben a veszélyes szülés utáni időszakban zsinórmértékül szolgáljon, amely törvények negyven napban jelölik meg a nők szülés utáni megtisztulásának idejét”*, ezért felszólította a papokat és az okleveles bábákat arra, hogy felvilágosító munkájukkal szóban, templomi prédikációban bírják rá a *„tudatlan falusi asszonyokat”* a vallási előírások betartására.¹² Tekinthejtük úgyis ezeket a sorokat, hogy a korabeli orvostudományi érvek elismerték a vallási szabályok érvényességét, illetve egymást kiegészítőnek is tekintették.

A 18. század második felében új folyamat indult el azzal, hogy az orvosok beadványokban, javaslatokban sürgették a szülést, a születést kísérő magas mortalitás visszaszorítását. Ennek adminisztratív, államilag szervezett lehetősége Mária Terézia uralkodása alatt teremtődött meg a társadalomjobbító, népességmegtartó, egészségügyet is javítani akaró szándékok keretében. Az állami feladatok között szerepelt a

¹² MOL C 66 Nr. 6. pos. 106/1788. lásd még Deáky–Krász 2005: 187–200; Krász 2023: 171–179.

bábák tevékenységének szigorú ellenőrzése és szabályozása, valamint oktatásuk megszervezése. Olyan folyamat indult el a bábáság modernizálása, állami ellenőrzése, oktatásuk többszintű bevezetése terén, amely a 19. század végétől teljesedett ki, és elhúzódott a 20. század közepéig, a kórházi szülések kizárólagosságáig. Közben a bábák, akár képzetlen (paraszt) vagy képesítettek (okleveles) voltak, évszázadok óta ott álltak a terhes, a szülő és gyermekágyas nők mellett. A gyermekágyas hat hetet olyan önálló időegységnek tekintették részben az ótestamentumi törvények, részben az állami szabályozások miatt, amely az ő tevékenységüket és kötelezettségüket is – az anya biológiai felépülésének szakaszait követve a vallási törvényeknek és a világi adminisztratív szabályozásoknak is megfelelően – tagolta. A hat hét lejártá utáni „kiavatódással” a közösség előtt ők is lezárták a szüléshez, a születéshez tartozó feladatokat, és nem terhelték tovább őket a felelősségvállalás sem.

A 20. század közepéig, az otthon szülésekig fennmaradt, hogy a bábáknak „hivatalból” is kötelességük volt a gyermekágyas asszony látogatása. Ez az eljárás a gyermekágyas körül, egy korábban is gyakorolt szokást rögzített előírt kötelességként a bábák minden rétege számára, és képzettségtől függetlenül, mindenkinek ezt a jogszokásokra épült gyakorlatot kellett követnie a falusi, városi közösségekben, a parasztnál és a polgári családoknál egyaránt.¹³

Az első 8–10 napban minden nap akár kétszer is megjelent a háznál, ellenőrizte az asszony felépülését, a tej minőségét, az újszülött állapotát, a köldökét, lemosta az anyát, megfürdette a gyermeket és kimosta a pelenkákat és a véres ruhákat is. Majd naponta egyszer vagy ritkábban ment, de hat hétig szigorúan figyelemmel kellett kísérnie az anya és gyermeke állapotát. Ez biztosította a gyermekágyas és az újszülött „szakszerű” ellátását, a bába is felelősséggel tartozott munkájáért, aminek tragikus kimenetele gyakran a szülés utáni napokban következett be.

Második nagy korszaknak tekinthetjük a 19. század második felét, amikor a magas csecsemőhalandóság és az anyai mortalitás az egyik legégetőbb társadalmi kérdéssé vált Magyarországon. Az ellene való küzdelem egyik oldalán Semmelweis Ignác felfedezése és tevékenysége állt, a másik oldalon a bábaügy reformja, amely az 1880-as évekre összekapcsolódott Tauffer Vilmos szülész-nőgyógyász, orvostanár nevével. Működése kezdetén, 1881-ben kezdte gyűjteni az egész országra kiterjedően a szülészeti adatokat, és ezzel napjainkig tartó, világszerte egyedülállónak számító, egységes szülészeti statisztikának tette le az alapjait. Számszerűsített eredményeit először 1891-ben tette közé, amelyek tragikus állapotokra világítottak rá. E szerint 1896-ban a 650 163 születésből 160 081 gyermek nem élte meg az első évét és 9117 községben nem volt képzett bába,¹⁴ annak ellenére, hogy a 19. század végére, az okleveles bábák száma jelentősen megnőtt. Sőt szakmai szervezetet hoztak létre, folyóiratot adtak ki, egyre öntudatosabbá váltak.

Mivel a magas anyai halandóság mögött legtöbbször a gyermekágyi láz állt, ezért az 1889. évi 2771/89-es belügyminisztériumi rendelet 13 §-ban adott ki utasítást a bábák számára. Ebben nemcsak a kötelező karbolos kézmosás és az eszközök tisztítása állt, hanem eltiltottak őket a *gyermekágyi megbetegedésben szenvedők* ápolásától

¹³ Deáky 1996.

¹⁴ Tauffer 1891.

is. A 10. §-ban pedig kijelentik: „Az által, hogy a bába a jelen rendelet szabályait és rendelkezéseit pontosan meg nem tartja, a gondozására bízottak megbetegedését, vagy halálát okozhatja, a gondatlanság által okozott súlyos testi sértés vagy halál pedig a büntető törvénykönyv szerint szigorúan büntetettik.”¹⁵

1894-ben kiegészült: a gyermekágyi láz megelőzése érdekében megtiltotta bábáknak a vérrel és egyéb váladékokkal szennyezett ruhák mosását. De eltiltotta őket olyan feladatoktól is, ami addig tevékenységi körükbe tartozott, így a fertőző betegek kezelésétől, a halottmosdatástól és öltöztetéstől is.¹⁶ A belügyminisztériumi rendelet épp azokat a feladatokat szűkítette, amelyeket a gyermekágyasok számára kellett elvégezniük a korábbi jogszokások szerint. A tiltás hatására konfliktusok alakultak ki országsszerte a szülő nők és a bábák között, illetve az okleveles és parasztbábák között is, elsősorban a falvakban és a kisvárosokban. Az okleveles bábák ugyanis már nem mostak pelenkát sem, részben mert rendeletileg tiltották ezt, részben tanultságukra hivatkozva magasabb szinten, korszerűbben akartak dolgozni. A paraszt és a cédulás bábák azonban a tiltások ellenére továbbra is elvégezték az addigi, a szokások által elvárt feladatokat, így inkább őket hívták a szülésekhez, mint az okleveles bábákat. Tulajdonképpen a gyermekágyi feladatok állami szabályozásánál vált el élesen a két bábacsoport tevékenysége, felerősödtek az érdekellentétek, ezen a ponton ütközött a legélesebben a hagyomány és a modernizáció, amelynek gazdasági vonatkozása is volt.¹⁷ A megoldást gyakran az jelentette, ha az okleveles bábák kiegészítőt vettek maguk mellé a gyermekágyas ellátásánál, aki némi juttatásért elvégezte a tiltott vagy éppen szakszerűsége nem igénylő feladatokat, így a mosást is.

Nem érvényesülhettek kellő mértékben a 19. század végi bába-utasítások, már csak azért sem, mert vidéken, a kis településeken nem, vagy csak alig működött okleveles bába, vagy az utóbbit nem fogadta el a helyi női közösség. Az, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter egy új utasítást adott ki 1902-ben, és megerősítette a korábbi rendeleteket, és ki is bővítette azokat,¹⁸ arra is figyelmeztet, hogy a falvakban továbbra is a hagyományok szabta kereteken belül működtek az alacsony képzettségű és a képzetlen parasztbábák. Egyúttal nem kerülhetjük meg azt az állami törekvést, amely a korszerűbb anyavédelmi törekvésekhez vezetett, annak intézményrendszerével és új szereplőivel, a védőnőkkel, akik a gyermekágyas asszonyok ellátásában is szerepet kaptak.

A gyermekágyas nő helyzete a munkásvédelmi intézkedésekben szintén a témához tartozik, de Göndör Éva jogtörténeti munkássága felment a téma részletes kifejtése alól.¹⁹ Csak jelezni szeretném, hogy a gyermekágyi hetek kérdése először az iparban dolgozó munkásnőkkel kapcsolatban jelent meg Magyarországon is. Az első ipartörvény, az 1872. évi VIII. törvénycikk nem rendelkezett a női munkavállalókról, de a második ipartörvény, az 1884. évi XVII. törvénycikk 116. §-a már igen, és e szerint az

¹⁵ A gyermekágyi láz meggátálása céljából követhető eljárás tárgyában a bábák számára kiadott rendelet. Magyar Közigazgatás, 1889. (7) 23. sz. 5–6.

¹⁶ A rendeletet közli a Bába-Kalauz 1895. II. évf. 4. sz. 73.

¹⁷ Deáky 2019: 156–166.

¹⁸ Rendelet és utasítás okleveles bábák számára. Budapesti Közlöny, 1902. (36) 243. sz.

¹⁹ Göndör 2010; 2011; 2012.

iparban dolgozó nőket a szülés után négy hétig felmentik a munkakötelezettség alól.²⁰ Látható, hogy a törvény nem vette figyelembe sem a vallási, sem a szokásjogi, sem az orvosilag ajánlott hat hetes időszakot, és ez így is maradt 1919-ig, míg Magyarország nem csatlakozott a Nemzetközi Munkaügyi Szervezethez, az ILO-hoz. Persze ez sem hozott azonnali változást, csak az 1928. évi XXVII. törvénycikk 2. §-ának 3. cikke mondta ki, hogy *„Az összes ipari és kereskedelmi köz- és magánüzemekben vagy azok melléküzemeiben, azok kivételével, amelyekben csak egy- és ugyanazon család tagjai vannak alkalmazva. a) nőt a szülést követő hat hét alatt nem szabad foglalkoztatni;”*²¹ Sőt a törvénycikk az Általános indoklás 8. §-ában kitágítja a lehetőséget: *„A lebetegedést követő hat héten át az Egyezménynek megfelelően megtiltja a törvényjavaslat a nő foglalkoztatását. A hatheti védelmi idő az orvosok megítélése szerint az esetek túlnyomó részében elegendő. Kivételesen előfordulhat azonban, hogy a nőnek egészségi állapota a terhesség vagy a szülés következtében annyira hanyatlik, hogy hat hétnél hosszabb kíméleti idő válik szükségessé. A szakasz második bekezdése biztosítja ennél fogva a nőnek azt a lehetőséget, hogy a hatheti idő eltelte után négy héten át megtagadhatta a munkát, ha megfelelő orvosi bizonyítványt mutat fel.”*²² Az 1928. évi XXVII. törvénycikk a mezőgazdaságban dolgozó nőkre, így a summásokra, uradalmi cselédekre, mezőgazdasági bérmunkásokra nem vonatkozott, mégis előrelépésnek vehetjük és egy, a munkát vállaló anyákat segítő szabályozás kezdetének.

Az a tény, hogy munkásnőket segítő törvénykezés 1928-tól a szülés előtti és utáni hat hetes szabadságot írta elő, jelzi, hogy a gyermekágyas időszak a 20. század elejére még őrizte az ótestamentumi törvények hagyományokba és a jogszokásokba beépült időszakosan érvényes elkülönítő, óvó-védő elemeit, amelyeket a gyáripari és munkás-védő törvények – már egészségügyi, szociális és szociálpolitikai indokkal – legitimizáltak és a világi családjogi rendszerbe illesztettek.

²⁰ 1884. évi XVII. törvénycikk 116. §: Nők szülés után négy hétig szerződésileg kötelezett munkájuk teljesítése alól a szerződés megszűnése nélkül felmentvék. Forrás: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=88400017.TV&targetdate=&printTitle=1884.+%C3%A9vi+XVII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&refere r=1000ev> (Utolsó letöltés: 2023. 09. 20.)

²¹ uo.

²² 1928. évi V. törvénycikk indoklása az iparban, valamint némely más vállalatban foglalkoztatott gyermekek, fiatalok és nők védelméről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92800005.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D48> (Utolsó letöltés: 2023. 09. 20.)

Irodalomjegyzék

BIRKET-SMITH, Kaj

1969 *A kultúra ösvényei. Általános etnológia.* Budapest: Gondolat.

CSONKA-TAKÁCS Eszter

1999 Női tisztátalansági tabuk a magyar néphitben. In Küllős Imola (szerk.): *Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és folklórban.* 266–272. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkársága.2002 A test és a ház tabui az átmeneti rítusokban. In Pócs Éva (szerk.): *Mikrokozmosz – makrokozmosz. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* 412–428. Budapest: Balassi.

DEÁKY Zita

1995 A szülés és a kisgyermekgondozás a 18–19. századi egészségügyi forrásokban. In T. Bereczky Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun. Az 1993. október 15–16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia eladásai.* 139–158. Szolnok: Damjanich János Múzeum.1996 *A baba a magyarországi népi társadalomban. (18. század vége – 20. század közepe).* (Centrál-Európa Alapítványi Könyvek 6) Budapest: Centrál-Európa Alapítvány.2005 A női tisztaság és tisztátalanság. A menstruáció különböző aspektusai Magyarországon. In Keszeg Vilmos – Tötszegi Tekla (szerk.): *Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára.* (A Kriza János Néprajzi Társaság évkönyve 13) 73–96. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.2019 Az okleveles bábák érdekérvényesítő fórumainak kialakulása (1893–1914). In Sipos Balázs – Krász Lilla (szerk.): *A női kommunikáció kultúrtörténete.* 156–166. Budapest: Napvilág Kiadó.

DEÁKY Zita – KRÁSZ Lilla

2005 *Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század).* Budapest: Osiris.

DOUGLAS, Mary

1966 *Purity and Danger. An analysis of concepts of pollution and taboo.* London: Routledge – Kegan Paul.2003 *Rejtett jelentések.* Budapest: Osiris.

ELIADE, Mircea

1999 *Misztikus születések. Tanulmány néhány beavatástípusról.* Budapest: Európa Kiadó.

GENNEP, Arnold van

(1909) *Átmeneti rítusok.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, 2007.

GÖNDÖR Éva

2010 A szülési segélyezés kialakulásának története a magyar társadalombiztosításban. *Jogtörténeti Szemle* (4). 8–15.2011 A szülési segély története a magyar társadalombiztosítási jogalkotásban. *Jog – Állam – Politika.* 3:1. 81–97.

- 2012 A nők munkában való részvétele és az anyaság védelmének munkajogi eszközei a gyermekgondozási segély bevezetéséig. *Jog – Állam – Politika*. 4:1. 83–108.

HUIZINGA, Johan

- 1938 *A középkor alkonya*. Budapest: Athenaeum.

KISDI Barbara

- 2015 Minden dolgok jó kezdete. Jól szülni és jól születni. In Smid Bernadett (szerk.): *Minden dolgok folytatása. Tanulmányok Deáky Zita 60. születésnapjára*. 397–420. Budapest: ELTE BTK Néprajzi Intézet.

- 2018 Perinatális mágia. Mágikus képzetek a szülés körüli néphagyományban. In Dávid Nóra – Fodor György – Öze Sándor (szerk.): *Tíz évhét. Tanulmánykötet Fröhlich Ida 70. születésnapja alkalmából*. 287–302. Budapest: Szent István Társulat.

KRÁSZ Lilla

- 2023 *Születés és anyaság a régi Magyarországon: 16. század – 20. század eleje*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

SHORT, Roger V.

- 1983 Az emberi szaporodás evolúciója. In Sullerot, Evelyne (szerk.): *A női nem – tények és kérdőjelek*. 213–244. Budapest: Gondolat.

SUMMER, William Graham

- 1978 *Népszokások. Szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége*. Budapest: Gondolat.

TAUFFER Vilmos

- 1891 *A szülészet ügyének (bábaügy) állása hazánkban, mint a gyermekek és gyermekágyasok nagy halálzásának egyik tényezője. Javaslatok a szülészeti intézmény fokozatos fejlesztésére*. Budapest: Athenaeum.

TURNER, Victor

- 2002 *A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra*. Budapest: Osiris.

- 2006 Átmenetek, határok és szegénység: a communitas vallási szimbólumai. In Bohannan, Paul – Glazer, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. 674–710. Budapest: Panem – McGraw-Hill.